

O JEZIKU U ZAKONIMA I O ZAKONIMA JEZIKA*

Dalibor Brozović

Prošle se jeseni zbio događaj nečuven u pravnoj i lingvističkoj povijesti: u *Službenom listu SFRJ* br. 56, od 25. studenoga, izašao je prilog pod naslovom »Ispravak krivičnog zakona Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije«. Na pet stranica, punih osam i pol stupaca, ispravljaju se pojedine riječi, izričaji i rečenice iz hrvatskoga izdanja Krivičnoga zakona SFRJ, objavljenoga 1976. Dano je samo veoma kratko uvodno objašnjenje: »Uspoređenjem s izvornim tekstom utvrđeno je da su se u tekstu Krivičnog zakona . . ., izdanje na hrvatskosrpskom jeziku, potkrale dolje navedene pogreške . . .« I potpis je posve kratak: »Iz Sekretarijata za zakonodavstvo Skupštine SFRJ, Beograd, 14. studenoga 1977.«

Taj ispravak pobuđuje mnoge neugodne dojmove. Prije svega, uz takav uvod i potpis čovjek se ne može oteti nelagodnomu osjećaju da »opet iz Beograda ispravljaju Hrvatima jezik«. Ipak je mnogima poznato da se jezik u hrvatskim izdanjima saveznih zakona određuje u Zagrebu, a ponekomu je poznato (meni također) i to da je inicijativa za taj ispravak zaista i došla iz Zagreba. Kada pak tako stoje stvari, postavlja se pitanje komu je i zašto bilo potrebno da se skriva iza beogradskih leđa, pa i uz rizik onako nepoželjna dojma. Slika postaje još gora kada vidimo da se uopće ne radi o nekakvim »potkralim pogreškama«, nego o stotinama jezičnih izmjena, uz dvije-tri stvarne pogreške, tiskarske i druge (ili možda pet-šest njih).¹ Čitajući taj ispravak moramo dakle zaključiti da netko u Beogradu mijenja jezik hrvatskoga izdanja pod naivnom (ili ciničnom) izlikom da se ispravljaju tobožnje pogreške. Mislim da je stvaranje takva neistinita dojma veoma ozbiljna i veoma opasna i veoma neodgovorna stvar.

Proučivši cio Ispravak, ustanovit ćemo vrlo lako da su »ispravljene« riječi i formulacije u velikoj većini primjera bile bolje nego one kojima su zamije-

*Ovaj je osvrt poslan uredništvu *Vjesnika* 27. srpnja o.g. Ovdje se tekst tiska bez promjene, dodane su samo bilješke.

¹ Krivični zakon ima 264 člana, a Ispravak 141 član, s time da se u prvim članovima Ispravka mijenjaju mnoge desetine članova KZJ, a u kasnijim članovima Ispravka donose se uglavnom pojedinačne izmjene. Nekoliko je primjera posve banalnih tiskarskih pogrešaka, npr. kada se »uzimljujući« ispravlja u »uzimljući« (čl. 34. Ispravka), »srodni« u »strogi« (čl. 69) »sulži« u »služi« (čl. 121), »unošenjem« u »uništenjem« (čl. 121) i sl. Takve su pogreške vrijedne pažnje samo ukoliko nisu očigledne kao »sulži« pa mogu mijenjati smisao.

Opravdane izmjene u Ispravku veoma su rijetke. Tako je u 15. čl. Ispravka zamjena riječi »značaj« riječju »značenje« u skladu sa smislom (u hrvatskome je »značaj« prvenstveno »karakter«), oblik *odmjeravanje* zaista je bolji nego *odmjerivanje* (čl. 33, 34, 40; usp. ovdje op. 10), a oblik »vanjskotrgovinski«, iako nema tradicije u hrvatskoj jezičnoj praksi, bolji je od oblika »vanjskotrgovački« kada se radi o značenju u kojem je upotrebljen u čl. 164. i 166. KZJ (čl. 96—99. Ispravka).

njene, i to veoma često ne samo bolje hrvatski napisane nego i uopće bolje.² To i jest ono što sam u početku nazvao nečuvanim: više se ništa ne da izmijeniti na činjenici da će nam u povijesti prava i lingvistike zauvijek ostati sumnjiva slava da smo u obliku službenoga ispravka dobrano pokvarili jezik jednoga opsežnog i važnog zakonskoga teksta. No o tom još poslije — vidjet ćemo o kakvu se kvarenju radi, a prije toga treba da se upoznamo s još dvjema neugodnostima. Uvodne riječi Ispravka »Uspoređenjem s izvornim tekstom« sugeriraju nam da postoji nekakav izvorni zakonski tekst koji se onda, valjda, prevodi za slovensko, makedonsko, albansko i mađarsko izdanje i prilagođuje za hrvatsko. To bi značilo tešku povredu jezične ravnopravnosti, jer bi jednoj jezičnoj verziji davalo načelnu prednost pred svima drugima. I drugo, u uvodnim riječima Ispravka spominje se »hrvatskosrpski jezik« u značenju u kojem se inače u saveznoj i republičkoj zakonodavnoj praksi upotrebljava naziv »hrvatski književni jezik«, u skladu s Ustavom SRH i Ustavom SFRJ. Na toj se temi moramo još malo zadržati.

U nekim je lingvističkim disciplinama (npr. u poredbenoj gramatici) potreban nekakav naziv za onaj među slavenskim jezicima kojime se u raznim dijalekatskim i (raz)govornim oblicima služe Hrvati, Srbi, Crnogorci i bosanskohercegovački Muslimani. Sretna naziva za nj nema, upotrebljavamo termine »hrvatskosrpski«, ili »srpskohrvatski«, ili to isto s crticom (što je lošije), dakle »hrvatsko-srpski«, »srpsko-hrvatski«, ili pak s veznikom *ili*, obično u obliku »hrvatski ili srpski«. Svi ti termini moraju značiti jedno te isto, i nijedan iole ozbiljan lingvist ne može od toga odustati, ne samo naš. S druge strane, na području hrvatskosrpskoga jezika razvio se i standardni («književni») jezik, i to na temelju tzv. novoštokavskoga dijalekatskog tipa. Kako bi se zaobišle terminološke nejasnoće i razmirice, lingvisti sve češće upotrebljavaju termin »standardna novoštokavština«, jer što god tko mislio o raznim vidovima standardnoga jezika kojim se služe spomenuti narodi, jedno je ipak izvan svake sumnje: svi ti vidovi predstavljaju jedan od mogućih oblika standardizirane novoštokavske jezične sirovine. U stručnoj terminologiji nazivamo ih varijan-

² Tako čl. 22. Ispravka riječi »da počini krivično djelo« mijenja u »u izvršenju krivičnog djela«. Možda sam glagol »počiniti« nije uobičajen na cijelom hrvatskom jezičnom području (u što sumnjam), ali posve sam siguran da bi i srpski lingvisti dali prednost konstrukciji s ličnim oblikom glagola i s izravnim objektom u akuzativu pred konstrukcijom s bezličnom glagolskom imenicom i s neizravnim objektom u genitivu. U čl. 119. Ispravka izmijenjen je 221. čl. KZJ tako da sada glasi: »Tko nepropisno ili nepažljivo drži, čuva ili rukuje povjerenim mu oružjem, municijom ili eksplozivom koji pripadaju vojnoj jedinici ili vojnoj ustanovi, pa time uzrokuje njihovo oštećenje u većoj mjeri, uništenje ili nestanak, kaznit će se zatvorom do jedne godine.« Ta »ispravljena« formulacija nije baš blistava — sklopovi »drži . . . oružjem« i »čuva . . . oružjem« prilično su rogovatni, zaslužuju crvenu olovku i u prvom redu, a kad bismo cjepidlačili, mogli bismo pitati da li autori Ispravka žele reći »uzrokuje u većoj mjeri« ili »oštećenje u većoj mjeri«. Prvobitni je pak tekst bio jasan, gladak i jezično ispravan: »Tko nepropisno ili nepažljivo drži ili čuva povjerenom mu oružje, municiju ili eksploziv koji pripadaju vojnoj jedinici ili vojnoj ustanovi, ili nepropisno ili nepažljivo njima rukuje, pa uzrokuje njihovo teže oštećenje, uništenje ili nestanak, kaznit će se . . .«

tama. To onda znači da ustavni i tradicionalni naziv »hrvatski književni jezik« ima istu vrijednost kao i lingvistički termin »hrvatska varijanta standardne novoštokavštine«. Prema tomu nije ispravno kada se hrvatska varijanta naziva hrvatskosrpskim jezikom, a srpska srpskohrvatskim. A upravo to proizlazi iz preambule Ispravka i upravo to žele pod svaku cijenu postići stanoviti krugovi, bar kao neposredan cilj.

Prema svemu što je izneseno, jasno je da je objavljivanje Ispravka mnogostruko nesretan i nespretno čin. Da se radilo samo o stvarnim pogreškama, mogao se objaviti kratak ispravak koji ne bi izazvao nikakve bure i samo bi korisno poslužio svrsi. Da se radilo o poboljšavanju i usavršavanju terminologije, postupilo bi se drugačije, onako kako se i inače postupa u takvim slučajevima. Naime, može se dogoditi da je kakav tekst potrebno izdati što hitnije pa da nema vremena za opsežna terminološka i jezična usavršavanja. Onda se u toj nevolji tekst izda pa se nakon toga u miru i bez žurbe priređuje novo izdanje. Nema nikakve sumnje ni da je potreba novoga krivičnog zakona SFRJ bila veoma hitna ni da pravna terminologija (kao uostalom i sve druge!) jugoslavenskih jezika i varijanata nije baš na visini ni u stručnom ni u jezičnom pogledu. Hrvatski književni jezik nije tu nikakvom iznimkom.

Moglo se dakle postupiti na uobičajen, normalan način. I bilo je i potrebno da se tako učini, i to ne samo radi pravilnosti i ljepote jezika — one bi čak mogle i još malo pričekati, u krajnjem slučaju, kad su već toliko dugo čekale. Ali ima jedno drugo pitanje u kojem društvo jugoslavenske zajednice ne može više čekati. To je usklađivanje jugoslavenskih terminoloških i nomenklaturenih sustava raznih struka, unutar samih struka i interdisciplinarno. Ta se djelatnost danas provodi, prilično široko, čak na međudržavnoj razini, za cijele regionalne grupacije država,³ a u našoj zajednici nije još učinjeno ništa. Razlog će biti unekoliko i u našoj općoj lakomislenosti i komociji, ali glavni je uzrok ipak u tome što stanoviti krugovi nisu zainteresirani za sustave naših nazivlja i terminologija, za njihovo usklađivanje, nego samo za ujednačavanje konkretnih naziva i termina, i to ne na općejugoslavenskoj razini već samo na hrvatskoj i srpskoj. Pa čak ni tu nisu zanimljivi termini i nazivi u cjelini, koliko god loši, anarhični i nepotpuni, nego su važni samo oni koji su najpoznatiji i najustaljeniji, koji služe i kao obične, svakodnevne riječi. Kad se na taj način kao usklađivanje terminoloških sustava (tj. usklađivanje sadržaja u pojmovima, razgraničavanje i upotpunjavanje) predstavlja nešto što je zapravo napadaj na jezične slobode i ravnopravnost, onda se rađa legitiman otpor i tako svaka konstruktivna inicijativa pada u vodu. I naravno, krivcem se proglasi otpor.

Umjesto jednoga glomaznoga i lošega ispravka trebalo je po izlasku prvih izdanja Krivičnoga zakona SFRJ (i drugih većih zakona što se objavljuju

³ Osobit su napredak na tom polju postigle zemlje SEV-a.

ovih godina) pristupiti općoj reviziji pravnih terminologija u našim jezicima, izraditi zajednički jugoslavenskisistem pravne terminologije i uskladiti ih s njim, a istodobno za sve verzije usavršiti i jezičnu stranu u najširem smislu, uključujući i stil i način izražavanja. Jedino bi se tako postiglo u sljedećim izdanjima zaista zajednički sadržaj u različitim oblicima od kojih je svaki za se jezično ispravan. Staro je pravilo u terminološkim pitanjima: prvo popisivati, onda opisivati i tek na koncu propisivati, a pri tom su neki poslovi zajednički, neki posebni. Tko je zainteresiran samo za propisivanje, ili je neozbiljan ili nedobronamjeran.

Kada se pojavio Ispravak, počeo sam podrobno proučavati cijelu problematiku u namjeri da u stručnim lingvističkim (a možda djelomično i pravnim) publikacijama na stalozen način izložim kako stoje stvari s lingvističkoga stanovišta te da ipak predložim za drugo izdanje ovdje opisan postupak koji je valjalo primijeniti umjesto već provedenih grubih i neadekvatnih ispravaka. Drugim riječima, smatrao sam da široka rasprava o Ispravku ne bi bila korisna, mogla bi izazvati samo jedno nepotrebno nezadovoljstvo, bez obzira na to da bi ono bilo opravdano. Želio sam dakle mirnu i konstruktivnu suradnju pravnih i jezičnih stručnjaka, bez suvišnoga uzbuđivanja javnosti. Na žalost, stvari su se razvijale u drugome smjeru.

Javnost se naime ipak počela uznemirivati. U Hrvatskoj postoje ljudi koji se bave jednom veoma podmuklom podzemnom djelatnosti. S jedne strane nastoje u drugim republičkim sredinama i u Partiji proturiti mišljenje da su hrvatski lingvisti apriorno negativna čeljad, s druge pak strane pokušavaju u krugovima humanističke inteligencije u Hrvatskoj podmetnuti to svoje mišljenje kao stav Partije i »Beograda«. Drugi je oblik te rabote kada se tobože u ime Partije i u ime bratstva na izazovan način napadaju pojedine hrvatske jezične osobine, sve u nadi da će se hrvatski lingvisti, novinari, književnici itd. oduprijeti tim pokušajima pa da se onda taj otpor može prikazati kao potvrda mišljenja koja šire ti ljudi. Pri tome se računa da druge sredine zbog udaljenosti nemaju pravoga uvida u stvari, a da u samoj Hrvatskoj partijski krugovi zbog zauzetosti drugim pitanjima neće ići na provjeravanje pojedinosti.

Mogao bih navesti mnogo primjera, ali bit će dosta dva-tri osobito jasna i drastična. O jezičnom stručnjaku koji je u Beogradu uređivao službena hrvatska izdanja saveznih zakonskih i sličnih tekstova, čovjeku nesumnjivo kvalificiranome za taj posao, šire se iz Zagreba nevjerovatne glasine. Jedan sarajevski lingvist, garantirano dobronamjeran čovjek, zabrinuto mi se potužio kako je čuo da je taj stručnjak riječi »veterinarska stanica« u nekom zakonu »kroatizirao« u »veterinarski kolodvor«. Mogao sam se samo nasmijati, ali prestalo je biti smiješno kada je spomenuti stručnjak napokon izgubio službu zbog takvih izmišljotina što su se protiv njega širile. Pri tom treba

imati na umu da se o hrvatskim redaktorima u Beogradu odlučuje iz Zagreba, ali to, na žalost, šira javnost ne zna. Ili drugi slučaj: na RTV Zagreb pokušala se proturiti osuda riječi *tisuća* i *pol* (tj. polovica). Dana su i »obrazloženja«: *tisuća* je tobože nenarodna riječ koju je Vuk Karadžić preuzeo iz crkvenoslavenskoga, *pol* je tobože kajkavizam, a štokavski i standardno samo je *po*. Obje su te tvrdnje agresivno neznačajke — *tisuću* uopće nije uveo Karadžić,⁴ najmanje iz crkvenoslavenskoga (uostalom, predobro je poznato da se on uglavnom bavio izbacivanjem riječi toga podrijetla), a oblik *pol* u zapadnim štokavskim govorima i u hrvatskom književnom jeziku nije kajkavizam nego analoški obnovljen lik (kao *sol*, *vol*, *stol*, *sokol* i sl. prema *so*, *vo itd.*).⁵

Otvoreno je izašao pred javnost neki prof. Petar Sorić (pseudonim?) u *Vjesniku* 6. svibnja o. g. (prilog »7 dana«). On se zgražava što je umjesto termina *pismo*, koji se u ćirilskom izdanju Zakona u opštem upravnom postupku upotrebljava kao opći naziv za razne službene spise, u latiničkom izdanju uzet termin *podnesak*. Ne ulazim u pravnu vrijednost termina *podnesak* (jezično je nesumnjivo dobar), ali termin *pismo* u nas je naprosto nemoguć: zar bi trebalo da govorima »iz toga pismena«, »u tom pismenu« i sl.? Dalje se taj Sorić s visoka zgražava nad riječima *gospodarstvo* i *gospodarski* te traži isključivo upotrebu internacionalizama *ekonomija* i *ekonomski*. Između redaka sugerira se da je upotreba navedenih hrvatskih riječi uperena protiv bratstva zato što se njima služi hrvatska varijanta. Sorić dakle smatra da bratstvo zahtijeva u varijantama standardne novoštokavštine samo iste riječi, što se može postići tako da primimo npr. *pismo* i izbacimo *gospodarstvo* (koja se riječ u Hrvatskoj upotrebljava uz riječ *ekonomija*, i to rjeđe od nje). U »dobitke« bismo mogli ubrojiti: 1) nemogućnost da i dalje variramo značenjske i stilske finese riječi *ekonomija* i *gospodarstvo*, 2) nerazumijevanje riječi *gospodarstvo* u dasadašnjim hrvatskim tekstovima, uključujući književne, i 3) prestanak jedne spone sa Slovencima, koji se redovno služe riječju *gospodarstvo*. I to sve u ime bratstva! Trebalo bi da razni Sorići

⁴ U hrvatskoj pismenosti riječ *tisuća* uvijek je bila dobro zastupana, usporedno s grčkom pozajmljenicom *hiljada*, koja se u Hrvata također odavno upotrebljava. U hrvatskim je dijalektima stanje drugačije — oblik *(h)iljada* znatno je zastupaniji, ali nipošto nije jedini: *uza* nj se javljaju riječi *jezer(o)* (iz mađarskoga, gdje je iranskoga podrijetla), *mi(l)jar* (iz romanskoga) i sama *tisuća*, osobito u Dubrovniku i okolici.

⁵ Oblik *pol* doduše nije imenica poput tih primjera, ali u njem je *-l* također analoški obnovljeno prema imenici *polovica* i prema obliku *poła* (koji pripada razgovornom stilu). S druge strane, te činjenice iznosim samo zato što su činjenice, a ne zato što bih smatrao da oblik *pol* ne bi imao mjesta u hrvatskom književnom jeziku sve da je i zaista kajkavski — samo zato što je kajkavski. Ako u standardnom jeziku koja riječ potječe iz dijalekta što ne pripada materijalnoj osnovici standarda, onda je norma mora prihvatiti ako je u skladu s glasovnim i drugim zakonima jezične strukture standarda (taj zahtjev ipak nije apsolutan) i ako je potrebna i(li) u standardnom jeziku raširena, ukorijenjena i neprotivna autonomnomu jezičnom osjećaju kvalificiranih nositelja jezičnoga standarda. Inače bi iz hrvatskoga književnog jezika valjalo izbaciti npr. riječ *kukac*, koja je nesumnjiv kajkavizam.

već jednom objasne zašto je nebratski ako Hrvati upotrebljavaju uz neizmjerne mnoštvo zajedničkih riječi i pokoju riječ kojom se Srbi ne služe, a bilo bi bratski kada bi izbacili iz jezika onih nekoliko specifičnih riječi što su im zajedničke sa Slovencima.

Bilo je moguće ignorirati podzemne tračeve, spletke i podmetanja ili beznačajne napise poput Sorićeva, ali nije moguće prijeći preko priloga dra Mladena Grubiše »Problem jezika u našim novim zakonima«, objavljena u stručnom časopisu *Naša zakonitost* (br. 5, o. g.) i pisana s ozbiljnim pretenzijama. Dr Grubiša obrazlaže prilično podrobno Ispravak o kojem sam govorio na početku, a osim toga osvrće se kritički i na neke druge hrvatske verzije saveznih zakonskih tekstova.

Dr Grubiša prihvaća Ispravak i traži da se na isti način postupi i u drugim zakonskim tekstovima, iznoseći samo dvije-tri blage rezerve (tj. ostavlja 2-3 pitanja donekle otvorenima).⁶ Može biti da je dr Grubiša samo u zabludi što se tiče jezične problematike, jer očito je da je ne poznaje, inače ne bi tvrdio da je jezik staroga Krivičnog zakona (a Ispravak vraća taj jezični tip) »u skladu« s Rječnikom JAZU i s Rječnikom »I. i F. Broza od 1901« (treba zapravo: I. Broza i F. Ivekovića!). Jer Rječnik JAZU kao povijesno leksikografsko djelo zaustavlja se uglavnom na polovici prošloga stoljeća, Broz-Ivekovićev rječnik presiromašan je i posve zastario, tako da se »u skladu« s njima ne bi mogao napisati nikakav suvremen zakon.⁷ No s druge je strane očito da dr Grubiša ima u svojim vlastitim shvaćanjima dobre uvjete da bude doveden u zabludu. On naime odmah nakon čudnih tvrdnja o rječnicima piše doslovno: »Dakle, s rječnikom pisanim i izdanim daleko prije 1918. god., kada otpočinje razdoblje stare Jugoslavije, u kojem bi, prema tvrdnjama nekih (razmak D. B.), bilo vršeno 'nametanje' (navodnici Grubišini) u Hrvatskoj našem jeziku izraza i odlika tzv. istočne jezične varijante.« (str. 45; dalje u zagradama samo brojevi stranica). Moram priznati da su me te riječi zaprepastile: prema mišljenju nekih (dakle ne prema Grubišinu) nekakvo navodno (u navodnike stavljeno) jezično nametanje bilo bi (dakle nije) vršeno u staroj Jugoslaviji! Koliko mi je poznato, takva rečenica nije još objavljena u posljednjih tridesetak godina i ona o svom autoru daje dovoljno jasnu sliku kojoj ne treba nikakva komentara.

Još prije no što je Grubišin članak izašao iz tiska, osvrnuo se na nj *Ž. Gruden* u *Vjesniku* od 18. VI. uglavnom informativno, uz nešto kritičkih primjedaba. Na temelju Grudenova teksta javila su se u *Vjesnik* od 2. VII. još dva

⁶ U pretposljednem (VI) odjeljku svojega osvrta dr Grubiša milostivo dopušta da bi se u hrvatskim zakonskim tekstovima možda ipak mogao upotrebljavati i sufiks *-telj* (Ispravak mijenja u svom 1. čl. *počinitelj* u *učinilac* na 181 mjestu KZJ!) i termin *stavak* (kako je u prvobitnoj hrvatskoj verziji, a Ispravak ima redovno *stav*).

⁷ U tim su rječnicima podjednako nezastupani i termini koje Ispravak uklanja i oni kojima ih zamjenjuje.

novinara, S. Letica i B. Osim, ocjenjujući Grubišine stavove prilično kritički, onda 9. VII. dr V. Bayer, profesor Pravnog fakulteta, s još težim kritikama, i na koncu 13. VII. izlaze još četiri reagiranja čitatelja, od kojih se samo jedan (jedini potpisan inicijalima)⁸ slaže s Grubišom. U međuvermenu se pojavila *Naša zakonitost* s Grubišinim člankom, a sam dr Grubiša pokušao je u *Vjesniku* od 16. VII. odgovoriti svojim kritičarima, prvenstveno dru Bayeru. Na spomenuta kritička mišljenja u *Vjesniku* neću se ovdje osvrutati — mislim da je dovoljno reći kako se s njima više-manje slažem, a čitateljima su poznata. Radije ću se zadržati još malo na samom Grubišinu članku koji je izazvao tako neobično živu diskusiju.

Osnovna je Grubišina misao da savezni zakoni treba da »budu u pogledu terminologije i načina izražavanja, i u jednoj i u drugoj jezičnoj varijanti, što bliži jedan drugome, samo s nužnim odstupanjima u vezi s njihovim osobitostima« (45; slično 46). Ta je misao netočna i nelogična — samo sadržaj teksta mora biti istovjetan, a terminologija, način izražavanja i sve druge jezične osobine moraju biti u s v a k o j verziji prije svega jezično ispravne, po kriterijima same te verzije. Besmislenost Grubišina zahtjeva posve je očita: kako postići da mađarska ili albanska verzija budu jezično »što bliže« ostalima?⁹ Jedini kriterij za jezičnu ocjenu može biti jezična pravilnost nekog teksta, a ne to da li je kojemu drugom tekstu »bliži« ili »dalji«. Prema tome, Grubiša jednako griješi kao i onaj tko bi tražio da hrvatska verzija mora biti što dalje od drugih, makar to bilo na račun jezične pravilnosti. Osim toga, u tom pogledu ne smije biti razlika između saveznih i republičkih zakona, jedni i drugi treba da budu podjednako ispravni i u jezičnom i u pravnom pogledu u svakoj mogućoj verziji.

Iz toga se vidi da dru Grubiši nije zapravo stalo do neke bliskosti svih verzija — inače bi bar spomenuo potrebu da se nejezično usklade terminološki sustavi (ili sistemi, svejedno) — nego da mu je stalo do nečega drugoga. Do čega?

Konkretno mu je stalo do toga da se u novom Zakonu o krivičnom postupku SFRJ provedu u hrvatskoj verziji isti ispravci koji su već provedeni u Krivičnom zakonu (50 i d.). Ti ispravci ponovno uspostavljaju jezični tip kakav je bio u latiničkim verzijama istih tih zakona staroga izdanja (što je točno) i kakav je, po Grubišinu tvrđenju (50, 61), u Krivičnom zakonu SRH, Ustavu SRH i u hrvatskom izdanju Ustava SFRJ (što nije posve točno). Za taj jezični tip, terminologiju i način izražavanja dr Grubiša upotrebljava atribute »usvojen, uvriježen i afirmiran« (44), »općeusvojen i afirmiran« (46),

⁸ S obzirom na ton i sadržaj toga napisa, nije neobično da pisac želi ostati anoniman.

⁹ Razumije se, sadržajna strana terminologije treba da i u albanskom i mađarskom jeziku u SFRJ bude usklađena s terminologijom u jezicima jugoslavenskih naroda, ali to ne smije ići ni u najmanjoj mjeri na štetu jezične pravilnosti u samim tim jezicima.

»općeusvojen i ustaljen« (50). Taj jezični tip dr Grubiša i definira navodeći »da su upravo dosadašnji ZKP i KZ, što se tiče načina izražavanja, rađeni prema ZKP i KZ stare Jugoslavije (oba iz 1929. god.), a posljednja dva zakona prema hrvatskom ZKP i KZ iz vremena bivše Austro-Ugarske, pri čemu je u mnogome usvojen način izražavanja iz tih hrvatskih zakona« (45—6).

Drugi dio te tvrdnje nije jasan. Ako se misli reći da su zakoni koje Grubiša kritizira, rađeni prema starim hrvatskima, onda to nije točno, a ako se želi reći da se zakoni iz 1929. oslanjaju na starije hrvatske, onda je takva tvrdnja točna u pravno-sadržajnom smislu, no apsolutno neistinita u jezičnome. Jasno je pak samo da dr Grubiša otvoreno zastupa jezični kontinuitet s god. 1929. u hrvatskim zakonskim tekstovima.

To je nedvosmisleno ne samo iz njegovih navedenih riječi nego i iz cijeloga njegova članka, iz načina kako pozdravlja Ispravak i kako pledira za daljnja »ispravljanja«. Nije se suzdržao da proglasi napuštenim arhaizmima riječi *poticati*, *počiniti*, *progon*, *posvojitelj*, *premetačina*, *zlorabiti*, *ublaživanje*, *izvješćivanje*¹⁰ i dr. (49). To su, uz mnoge druge, riječi koje Ispravak uklanja i zamjenjuje drugima. Zaboravio je u arhaizme ubrojiti i riječ *skupina*, koju Ispravak redovno zamjenjuje *grupom*. Razumije se, nitko neće tražiti da se internacionalizam *grupa* izbaci iz hrvatskoga književnog jezika kad ona u njem postoji, ali kakva smisla ima izbacivati riječ *skupina*? Čime je ona loša? Među ispravicima koje hvali, Grubiša ne spominje mnogobrojne i beziznimne zamjene riječi *poticati*, *potiče*, *potakne* i sl. u *podstrekatvati*, *podstrekava*, *podstrekne* itd. u Ispravku, ali očito se slaže s istim izmjenama, jer je riječ od osnove *potic-*, kako smo vidjeli, proglasio napuštenim arhaizmima¹¹. U stvari,

¹⁰ Riječi *ublaživanje* i *izvješćivanje* Ispravak redovno zamjenjuje riječima *ublažavanje* i *izvještavanje*. Tvorba glagola na *-ivati* i *-avati* (a onda i glagolskih imenica na *-nje* što se izvode od njih) podliježe jednomu pravilu koje nije beziznimno, ali daje prilično sigurnu orijentaciju. Izbor ovisi o dužini ili kratkoći sloga u osnovi — dugi slogovi zahtijevaju *-iv-*, kratki *-av-*. To je najlakše zapamtiti na primjeru *zaključiti* > *zaključivati* (kratak naglasak na *u*) i *zaključiti* > *zaključivati* (dug naglasak na *i*). Kako osnovni oblici glase *ublāziti* i *izvijēstiti*, dakle s dugim naglasakom u osnovi, očito je da su ispravni oblici izvedenica na *-iv-* i da je u Ispravku pogrešno postupljeno, u svakom slučaju u primjeru *ublaživanje*, a i oblik *izvješćivanje* bolji je i sustavniji od onoga kojim je zamijenjen. Nasuprot tomu, ispravno je postupljeno kada je oblik *odmjerivanje* zamijenjen oblikom *odmjeravanje* (usp. ovdje op. 1), jer osnovni glagol glasi *ōdmjeriti*, s kratkim akcentom.

¹¹ U ekavskoj standardnoj novoštokavštini i u dijelu ijekavske glagol *potjecati* (u smislu podrijetla) nema refleks jata nego izniman ikavski oblik *poticati*. Zato se onda ne upotrebljava glagol *poticati* u značenju koje je uobičajeno u hrvatskoj standardnoj ijekavštini, nego se zamjenjuje glagolima *podstrekavati* i (rjeđe) *podsticati*. Kako se u hrvatskom književnom jeziku oblici *poticati* i *potjecati* dovoljno razlikuju, nije potrebno uklanjati glagol *poticati* u njegovu uobičajenom značenju. To vrijedi i za neke druge slične slučajeve. Standardna ekavština ne poznaje naime osnove *-tjec-* u ekavskom obliku, pa se ne upotrebljavaju likovi kao **natecati se*, **natečaj* i sl. U drugim se slučajevima umjesto ekavskog oblika **tcc* upotrebljava iznimni ikavizam *tic*, ali onda dolazi do sukoba s riječima izvedenima prema *taknuti*, pa bi **naticati* u značenju *natjecati* imalo isti oblik s *naticati* od *nataknuti* a nema glagola **nadsticati* koji bi mogao ukloniti homonimiju. Zato se upotrebljavaju tuđice *konkursati*, *konkurs* i sl. U hrvatskom književnom jeziku nema potrebe da se potiskuje glagol *natjecati se* (na natječaju itd.), jer se on dobro razlikuje od glagola *naticati* (na kolac, na glavu i sl.).

riječima od osnove *podstrek-* odgovaraju u hrvatskome književnom jeziku riječi od osnove *potic-* kao blaže i od osnove *hušk-* kao jače, i one treba da stoje u hrvatskim zakonskim tekstovima, već prema mijansi značenja. Jezik se doduše mijenja, ali zakonski tekstovi treba da odražavaju postojeće stanje u jeziku, a ne da ga oni sami mijenjaju.

Postoje utjecaji među jezicima i bilo bi vrlo neobično kad ih ne bi bilo među varijantama standardne novoštokavštine, u oba smjera. Tako se u Hrvatskoj sve više upotrebljava oblik *važi* za jedno od značenja oblikâ *vrijedi* i *valja*.¹² Ali taj proces nije gotov i zato dr Grubiša griješi kada odobrava što se u Ispravku na vrlo mnogo mjesta zamjenjuje osnova *vrijed-* ili *valj-* osnovom *važ-* (47). Jer u najmanju ruku nije taktično da testovi saveznih zakona forsiraju neke procese, to je samo siguran put da se oni zakoče. Zakoni treba da odražavaju jezične izmjene tek kada se one već prestanu osjećati.

Dr Grubiša smatra da nije dobro biti »naročit jezični čistunac« (62) i u tome je donekle u pravu, smiješno je i nekulturno pretjeravati u tom smislu. No čudovišno je shvaćanje prema kojemu se nečistunstvo dokazuje samo čisteći hrvatske riječi iz hrvatskih tekstova. Zar nije upravo naročit čistunac onaj tko predlaže npr. da se *ozljeda zamijeni povredom* (47) i *obitelj porodicom* (54), da i ne govorimo o zamjeni *poticanja podstrekavanjem*? Jer riječi *povreda* i donekle *porodica* žive i u Hrvatskoj, ali u užem značenju,¹³ a na mjestima gdje su vršene zamjene, upravo je bilo potrebno značenje koje nose riječi što su uklonjene. Dr Grubiša izjašnjuje se protiv siromašenja jezika (62), a sam zahtijeva siromašenje hrvatskoga književnog jezika, kao najzadrtiji čistunac.

Opasne zablude dra Grubiše potječu iz njegova nepoznavanja jezične problematike uopće i iz iskrivljenih shvaćanja o jeziku u pravnim tekstovima posebno. O prvome svjedoči, uz već navedenu nevjerojatnu ocjenu jezične politike u staroj Jugoslaviji, podjednako zapanjujuća misao prema kojoj »zajednički život od više desetljeća naših naroda u istoj državnoj zajednici doveo je nužno do mnogih asimilacija u pogledu jezika.« (61). Čovjek s minimumom uviđavnosti i osjećaja za takt nikada ne bi upotrebljavao riječ »asimilacija« govoreći o međusobnim jezičnim utjecajima naših naroda. O nepoznavanju jezičnih pitanja svjedoči i upotreba nazivâ *hrvatskosrpski* i *srpskohrvatski* (44, 61, 62) u smislu koji sam već objasnio — tako da se domaća, slavenska i svjetska lingvistika lišavaju općega naziva za cjelinu jezika

¹² U primjerima kao »ta iskaznica više ne *vrijedi*, njezina je *valjanost* istekla« i sl.

¹³ Značenje riječi *porodica* obuhvaća najbliži krvni rod (roditelje, braću i sestre i djecu) i bračnog druga, bez obzira na mjesto stanovanja. *Obitelji* pak može pripadati i dalji rod, ali pod uvjetom da svi članovi obitelji zajedno obitavaju. Kada strogo razlikovanje značenja nije potrebno, u Hrvatskoj se često upotrebljava riječ »obitelj« u oba smisla. S druge strane, u ekavskim se tekstovima riječ »obitelj« uglavnom uopće ne upotrebljava.

kojim govore Hrvati, Srbi, Crnogorci i bosanskohercegovački Muslimani (kada ga je potrebno tretirati kao cjelinu). I to se čini, tobože, u ime bratstva tih naroda.

Zablude o pravnom jeziku očituju se u shvaćanjima 1) da jedna jezična verzija može u pravnom smislu biti jezični »izvornik« drugoj (46 i d.), 2) da se dosljednost zakonskoga teksta odražava u upotrebi istih jezičnih sredstava (osobito 54—60), i 3) da treba »da se, kod postojanja više sinonima za iste pojmove, upotrijebi u v i j e k (razmak D. B.) sinonim što je zajednički u objim (valjda tiskarska pogreška, D. B.) jezičnim varijantama.« (61).

O pitanju »izvornika« već je bilo riječi. Što se tiče »dosljednosti«, dr Grubiša ide tako daleko da zamjerava čak i ako se hrvatska i srpska verzija razlikuju u upotrebi infinitiva i prezenta s *da* (55) i veznikâ *ni* i *niti* (60). On smatra da je hrvatski jezični redaktor bio nedosljedan kad je upotrebio (bezrazložno, po Grubišinu mišljenju) infinitiv i oblik *ni* samo u jednim slučajevima, a ne u svima. Grubiša očito smatra da bi bilo dosljedno kad bi se varijante u takvim primjerima razlikovale ili uvijek (što Grubiša ne želi, ali ne želi ni nitko pri zdravoj pameti), ili (gotovo) nikada (što Grubiša zastupa i što je nepravilno). Stvari pak stoje drugačije. Notorno je da se hrvatska i srpska varijanta razlikuju u učestalosti i u načinu kako upotrebljavaju infinitiv. Jedina dosljednost bit će dakle ako u objema verzijama isti smisao bude izražen onako kako se i inače izražava, pa će se u objema verzijama naći i infinitiv i prezent s *da*, ali ne uvijek na istim mjestima. A s veznicima *ni* i *niti* nije problem u varijantskim razlikama, nego u tom da neke verzije nisu dobro redigirane (hrvatska jest), jer ta dva veznika uopće nemaju istu sferu upotrebe, što se može pročitati u bilo kojoj i hrvatskoj i srpskoj gramatici.¹⁴

U pogledu »sinonima« Grubišin zahtjev znači izravno ograničavanje jezične slobode. Ako za dva slična pojma postoji u jednoj varijanti jedna riječ, u drugoj dvije, onda je jedino ispravno postupati u skladu s time (dok je god tako, pa makar i ostalo tako). Zato ako Hrvati mogu razlikovati *porodicu* i *obitelj* (razni kriteriji definicije) i razlikuju *ozljedu* (tjelesnu) od *povrede* (netjelesne),¹⁵ nedopustivo je tražiti bilo da Hrvati napuste to razlikovanje, bilo da ga prisilno moraju naučiti oni koji ga ne provode.

Toliko o zabludama dra Grubiše. No gori je od njih način kako ih on iznosi. Zahtjeve postavlja autoritativno i uporno, npr. kada traži upotrebu famozne imenice *pismo* (51, 56, 57; u Hrvatskoj bi ona mogla doći u koliziju s arhaizmom i poetizmom u značenju »slovo«, npr. u poznatoj pjesmi Dobriše Cesa-

¹⁴ Veznik *ni* upotrebljava se uglavnom uz imenice, veznik *niti* uz glagole. Karakteristični bi bili sljedeći svima poznati primjeri: »Nema *ni* oca *ni* majke, *ni* kuće *ni* kućišta« i »*Niti* grmi, *nit'* se zemlja trese, *nit'* udara more o bregove.«

¹⁵ Riječ *povreda* može biti upotrebljena i u tjelesnom smislu, ali onda znači ponovnu ozljedu. Usp. V. Loknar, O nekim medicinskim i graničnim nazivima, J, XXII, str. 51—54.

rića »Pred jednom starom nadgrobnom pločom«),¹⁶ s visoka se zgražava nad najobičnijim riječima, npr. pod »i takve izraze« ubraja riječ *globa* umjesto »novčana kazna«, kako on traži (49). Ne suzdržava se ni od očitih netočnosti, pa tako tvrdi npr. da »sigurnosna mjera« ne znači isto što i »mjera sigurnosti« nego npr. razne »ventile«, »naočale« i sl. (49). Kao kruna svega dolazi neovlaštena tvrdnja da je njegova koncepcija jezika u skladu s jezikom Krleže, Matkovića, Marinkovića i dr. (62).¹⁷ No to su još uvijek samo stavovi dra Grubiše, kakvi su da su, ali opasnu je granicu prešao kada netočno navodi ustavni naziv jezika izostavljajući u »hrvatski književni jezik« riječ »književni« (62) i kada nadležnost za izmjene u Ispravku i za daljnje koje sam predlaže, prebacuje na savezni organ (47, 50). Time se dio odgovornosti samoga Grubiše i onih koji su iz Zagreba inicirali Ispravak, pokušava pripisati »Beogradu« na način koji sam objasnio u početku. Jer nemoguće je pretpostaviti da pravnik i to suradnik *Naše zakonitosti* ne zna kakav je ustavni tekst i tko je za što nadležan.

Uzevši sve u obzir, nije neobično što je u polemici u *Vjesniku* Grubišino pisanje nazvano protuustavnim (Bayer). Začudio sam se samo kad sam iz Osimova članka saznao da je dr Grubiša sudac Vrhovnoga suda SRH. Mislim da se ne treba čuditi mojemu čuđenju.

¹⁶ Ta lijepa kratka pjesma glasi:

Kroz nekoliko stoljeća sve kiše
I mrazovi, i snijezi svake zime
Pomagali su vremenu da zбриše
Pismena, što su nekad bila ime
Na ovoj ploči. Nije više vidljiv
Ni gordi grb. Gle, postao je stidljiv
I sakrio se. Ime, roda znamen —
Oboje nesta. Sporo vrijeme hodi,
Al ono što je klesano u kamen
Za njeg je kao pisano na vodi.

¹⁷ Ne vjerujem da su se ti pisci »obradovali« takvoj ocjeni svoga jezika. Razumije se, Grubišino pozivanje na jednoga Krležu isto je tako neutemeljeno kao i njegovo zaklanjanje iza autoriteta Rječnika JAZU. Neki se ljudi očito ničega ne žacaju.

O S V R T I

KLAIČEV RJEČNIK STRANIH RIJEČI

Profesor Bratoljub Klaić velik je znalac na području lingvistike. On je akcentolog, dijalektolog, pravopisac, leksikolog i leksiko-

graf. I prevoditelj. I crudit, enciklopedist. A uz to je i veliki praktičar. Svoje znanje zna pretočiti u veoma praktična djela, nabijena obiljem pouzdanih podataka. Možete biti sigurni da ste kupnjom njegove knjige dobili